

Mordvin nyelvrokonaink múltja és jövője

Beszélgetés Mihail Moszin erza-mordvin nyelvészprofesszorral

A magyar nyelv rokonai körében a mordvinok rokonsági fok szerint a vogulok, osztjákok, zürjének, votjákok és cseremiszek után következnek. A magyar és a finn után a mordvin a harmadik legnagyobb lélekszámú uráli (finnugor) nép, a legújabb, 1989-es szovjet népszámlálás adatai szerint lélekszámuk 1 153 500-ra tehető. Lakóhelyeik igen nagy területen szétszórva, főként Oroszország területén találhatók. Oroszországban helyezkedik el a Mordvin Autonóm Köztársaság is, itt azonban a mordvinoknak kevesebb mint 30%-a él (313 300 fő). Ezenkívül száz–százezeres tömegeik élnek Oroszország Kujbisevi (korábban Szamarai), Penzai és Orenburgi Területein, sok tízezeren az Uljanovszki és a Gorkiji Területeken, a Baskír, valamint a Tatár Autonóm Köztársaságban, néhány tízezeren Oroszország Szaratovi Területén és a Csuvas Autonóm Köztársaságban, valamint élnek még mordvinok Szibériában, Közép-Ázsiában és Ukrajnában is. A mordvin népnév lényegében két népcsoportot rejt magában: az erzát és a moksát. Az erza- és a moksza-mordvinok nyelvileg, etnikailag és embertanilag egyaránt különböznek egymástól. Az erzák nagyjából a nyelvterület keleti, a moksák a nyugati részét lakják.

Mihail Moszin professzor a mordvin föld fővárosában, Szaranszkban él, a Mordvin Állami Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja és Erza-mordvin Nyelvi Tanszékének vezetője. Magyarországi tartózkodása során a mordvin nép múltjáról és fennmaradásának jövőbeli lehetőségeiről kérdeztem.

— Mik lehettek a mordvinok oly nagyfokú szétszóródásának okai?

— Mint ismeretes, a mordvinok (az erzák és moksák) a finnugorok közé tartoznak. Valamikor régen, más finnugor népekhez hasonlóan, ők is ebből az egységes népből váltak ki. A kutatók szerint néhány évszázadon keresztül a mordvinok egy nyelvet beszéltek, és egyetlen nép voltak. A történelem megtette a hatását. Különböző okok miatt ez a nép kettéoszlott, nemcsak területileg, hanem nyelvileg is. Több évszázadon keresztül a mordvinok különböző más népekkel találkoztak, érintkeztek. Először is a történelem tanúbizonysága szerint a mordvinok közelében bolgárok éltek korábban. Velük a mordvinok kereskedelmi tevékenységet folytattak. Egyes források megemlítik, hogy a mordvinoknak saját országuk volt, melyet Purgaszi Fejedelemségnek hívtak. Ebben az időben saját, erős államalakulattal rendelkeztek. Az ősi évkönyvek a mordvinok erejéről és bátorságáról is beszámolnak. Az oroszok számára is — akik a szomszédságukban éltek — nehéz szomszédok voltak. Ez az időszak valószínűleg a 10–12. századig tartott. Természetesen a mordvinok élete igen nehéz volt a tatár és mongol birodalom korában. Ahogy más népek is, a mordvinok is rendkívül nagy elnyomásban, rabságban éltek ekkor. Háromszáz éven keresztül uralkodtak rajtuk a tatárok és a nogajok. Ennek az elnyomásnak az évei és a nehéz élet nagyon meggyengítették a mordvinok szabadságszeretét. A tatár és a mongol birodalom bukása után a mordvinok az orosz fejedelmeket kezdték támogatni. Idők múltával szülőföldjükről, jó termőterületeikről elkezdtek őket fokozatosan kiszorítani, néhol egyenesen elűzni rossz földekre. Ok nélkül az emberek nem hagyják el saját ősi lakóhelyüket. Ezért ma a mordvinokat a térkép teljes szélességében kell keresnünk: itt is található belőlük egy kevés, meg ott is. Hosszú időn keresztül, 1917-től még a mai napig is értekeztek arról egyes történészek, hogy ötszáz évvel ezelőtt az oroszok és a mordvinok szívesen és szinte lelkesen egyesültek. De hát vaknak kell lenni ahhoz, hogy ne lássuk, mit mond a történelem. Az ősi évkönyvek is szólnak ezekről a népekről, s arról, hogyan harcoltak a jó termőföldért. A tatár és a mongol birodalom uralma után a mordvinok fellélegezhettek, de nem beszélhetünk arról, hogy saját országot tudtak volna alakítani, sem pedig arról, hogy lelkesen egyesültek volna az oroszokkal. Mivel a mordvinok nem egyesültek egy országgá, földjeikre áramlani kezdtek az oroszok. Ezért sok mordvinnak kellett új lakóhelyet keresnie. A 16–18. században, a keresztény térítések idején is folytatódott szétszóródásuk. Ha megnézzük a mai Mordóvia térképét, nagyon jól látszik, hogyan keveredtek a mordvin falvak az orosz falvakkal. Látszik, hol voltak a jó termőföldek. Ezeken a jó földeken ma oroszok laknak. A rosszabb földek pedig megmaradtak a mordvinoknak, vagy pedig a mordvinok elvándoroltak azokra a területekre, amelyek még megműveletlenek voltak, és újrakezdtek a letelepülési tevékenységüket. Például Nyizsnyij Novgorod földjein csak nagyon kevés erza maradt, pedig tudjuk, hogy ez a mordvinok egyik ősi lakóhelye volt.

— A mordvinokat még az erőszakos keresztény térítések is sújtották.

— Igen. Természetesen meg kell említeni, hogy a kereszténység felvétele a civilizáció egyik kritériuma sok nép, így a mordvinok számára is. Ezzel együtt ebben az időben a keresztény térítés ürügyül szolgált az

első oroszosztatásoknak, a mordvinok eloroszosztatásának. Ennek ellenére meg kell mondani, hogy 1917-ig a mordvin falvak a saját szokásaik szerint éltek, ahogy sok orosz falu is. Tény, hogy abban az időben ilyen erős oroszosztatási folyamat nem volt.

— *Hogyan változott a helyzet 1917 után?*

— Mintha minden nép egyformán kezdett volna élni, egyformán jelent volna meg kultúrájuk, egyformán emelték volna kultúrájukat a mai civilizációs szintre. Ezek persze csak pusztán szavak maradtak, s nem követték őket tettek. Majd ez a tevékenység egyszer csak elkezdődött: ott, ahol mordvinok éltek, erza és moksa nyelvű újságok, folyóiratok jelentek meg, erza nyelven kezdtek tanítani minden erza faluban, moksa nyelven minden moksa faluban. Ez csak a harmincas évekig történt így. A harmincas években erza és moksa nyelvű államokat akartak létrehozni, még az alkotmányukat is elkészítették. Mindez azonban papíron maradt. Ha megvizsgáljuk a mordvin levéltárakat, azt látjuk, hogy az 1927–30-as években sok hivatalban, kolhoztanácsban, falutanácsban erza vagy moksa nyelven vezettek gyűléseket, írtak iratokat, jegyzőkönyveket, azaz erza vagy moksa nyelven végezték az ügyintézkést. De mindez csak három, esetleg négy évig tartott. Ezután minden ilyen tevékenységnek vége szakadt. Még a harmincas években a kutatók, a finnugor nyelvészek, az erza és a moksa nyelv tanárai az erza és a moksa nyelvre a latin ábécét akarták alkalmazni. Mi úgy látjuk, és nemcsak mi, hanem sok magyar és finn kutató is, hogy ha az ábécénk latin betűs lenne, akkor ortográfiánkban nem lenne annyi hiba és kivétel. Azért, mert nyelvünk struktúrája jobban megmutatkozik a latin betűs lejegyzéssel. Ezekben a szerencsétlen években a tudósokat börtönbe zárták. A nyelv és a kultúra területén minden jó cselekedetet és gondolatot csírájában elfojtottak. A mordvin kultúrát a harmincas években teljesen elnyomták. Azután eltelt néhány év, és az erza és moksa nyelvet száműzték az iskolákból. Elkezdett tért hódítani az a politika, mely szerint az erza nyelvvél messzire nem lehet jutni, a saját falunkon túlra nem lehet kerülni. Ez embereknek évről évre bemagyarázták, hogy csak orosz nyelven érdemes tanulni. Sem a művelődési miniszterek, sem a falu vezetői nem tettek semmit a mordvin nyelvért és kultúráért. Annál többet beszéltek az internacionalizmusról, a népek együttéléséről. Ennek ellenére a kis népek évről évre fenntartották magukat. Ezt tapasztaljuk akkor, ha Mordóviában az illető faluban volt erza vagy moksa nyelvtanítás a negyedik osztályig; de azoknak az erzáknak és moksáknak, akik Szamarában, Szaratovban, Orenburgban, Baskíriában, Tatárióban, Csuvasiában és sok más helyen élnek, a mordvin anyanyelvű oktatás kérdése fel sem merülhet. Itt 850 000 mordvin él. Majdnem egymillió mordvin nem Mordóviában lakik. Természetesen ez a nép nem tudja fenntartani magát, ha nyelvéről, kultúrájáról a falvakban, körzetekben, megyékben semmit sem tesznek. Még jó, hogy a mordvinok az említett területek falvaiban megőrizték saját nyelvüket, népviseletüket, szívesen és maguktól olvasnak erzául vagy moksául.

— *Miért van ma az erzában és a moksákban saját nyelvük és kultúrájuk iránt ilyen nagy közömbösség?*

— Azt lehet mondani, hogy azért, mert nem szeretik saját nyelvüket és kultúrájukat. Állandóan azt magyarázták, sulykolták az emberek fejébe (s nemcsak az oroszok, hanem még az erzák is így vélekednek): minek nekünk az erza nyelv, mire jutunk vele? Ez nagyon rossz felfogás. Mintha azt mondanák: ha most kell nektek állami nyelv, akkor gyertek, kérdezzük meg a gyermekek szüleit. Hiszen például ha felvetődik az, hogy az iskolában az erza gyerekek erza nyelven, a moksa gyerekek pedig moksa nyelven tanuljanak, és a különféle tárgyakat anyanyelven hallgassák, akkor azt mondják: meg kell kérdezni a szülőket. Nem akarom megsérteni ezeket az embereket, erzákat és moksákat, hiszen én is közülük való vagyok, de azt gondolom: ha az ilyen kérdésekben a szülők dönthetnek, akkor ezek közül a szülők közül rögtön meg is tehetnének valamelyik falusi, iskolázatlan embert művelődési miniszternek, és akkor majd az ő látókörével fogjuk a civilizációt művelni. Azt is mondják, hogy az erza nyelv zavarja az orosz nyelv tanulását, sok nyelvet tanulni nincs idő, sok idő vész kárba, mialatt sok értelmes dolgot lehetne csinálni. De miért sietünk ennyire mindig? Finnországban két állami nyelv van. A nép mind a finn, mind a svéd nyelvet beszéli, pedig Finnországban mindössze 8% svéd ajkú él. És a finnek 85%-a tud angolul. Ezenkívül sok finn tud németül és más nyelveken is. Szívesen tanulnak erzául is. Finnország és Magyarország több egyetemén tanulnak és beszélnek erzául, sőt az erza nyelv egyes jelenségeit nálunk is jobban ismerik. Hiszen mi félünk több nyelvet tanulni.

— *Milyen az erza és moksa nyelvű oktatás helyzete az iskolákban, az egyetemeken és más oktatási intézményekben?*

— Öszintén szólva igen gyenge. Azok a beszédek, amelyek három éven keresztül a különféle üléseken, konferenciákon, gyűléseken elhangzottak, úgy gondolom, semmit sem hoztak. Ezek, hogy úgy mondjam, az célt szolgálták, hogy kiernessék a népből a gőzt, azokból, akik valami jó dolgot szándékoztak tenni. Elmondták, s a dolgok maradtak a régiben. Nos, néhány iskolában lett erza nyelvi óra, a városban itt-ott

létrehoztak fakultatív foglalkozásokat erza és moksa nyelvből. Ez természetesen borzasztóan kevés, szinte semmi. Így az erza és moksa nyelvet nem lehet megőrizni, így a mordvin kultúrát nem lehet újjáéleszteni. Míg például az egyetem orosz szakára minden helyre három fő jelentkezett, addig a mordvin szakra csak másfél, s ezek is képzettségük tekintetében nagyon gyengék. Most egy pozitív jelenség kezdődött: a mordvin szakra már más területekről is, nemcsak Mordóviából jöhetnek tanulni.

— *Úgy tudom, már vannak olyan hazafias társaságok, amelyek a mordvin nyelv és kultúra fennmaradásáért tevékenykednek, például a Mastorava (Földanya) nevű társaság, amely többek között azért is sokat tett, hogy a Mordóvián kívüli területekről is jöhessenek a mordvin szakra tanulni.*

— Igen, a Mastorava megmozgatta ezeket az erzákat és moksákat, és ők mintha egy kicsit talán elkezdtek volna felgyógyulni a közömbösségből, amit már nihilizmusnak is lehet nevezni. Magában Mordóviában azonban a nihilizmus teljesen orvosolatlanul maradt.

— *Hogyan lehet kikerülni ebből az állapotból, a nyelvnek és a kultúrának ebből a mai, szerencsétlen helyzetéből?*

— Úgy gondolom, hogy az első és legfontosabb dolog, hogy az erza és a moksa nyelvet állami nyelvvé kell tenni. Csak akkor érti meg mindenki, hogy ez a nyelv mindenkinek kell: a művelődési minisztereknek, a tudósoknak és ugyanúgy a falvak népének is. A falu népe akkor megtudja, hogy anyanyelvével bárhová mehet, bármilyen irodába, intézménybe, tanulni, beadványt írhat, beszélhet, vagyis az ügyintézés erza és moksa nyelvű lenne. Szerintem ettől nem kell félni, mint ahogyan félnék a mi mai képviselőink. Mi is mindannyian civilizált embereknek szeretnénk tartani magunkat, ahogy Európában általában, de míg egy európai három–négy nyelvet tud, közülünk sokan az orosz nyelven kívül más nyelvet nem ismernek, sőt saját népünknek nyelvét is elfelejtették. Amikor a magyaroknak, finneknek, külföldieknek el kell mesélni, hogy a mordvinok azt mondják: „Minek nekünk a saját nyelvünk?”, ez számukra teljesen érthetetlen. Sokat kell magyarázni, és természetesen erről még beszélni is szűgyen; szűgyen, hogy elhagyjuk saját nyelvünket és kultúránkat, ami nagyon erős volt, és amelyről talán már sok országban tudnak. Több országban tudják, hogy a mordvinoknak nagy és figyelemre méltó kultúrájuk volt, de ez napról napra pusztulni kezdett. A második legfontosabb dolog, a második kivetett út ebből a szomorú helyzetből az, hogy mindenütt, ahol mordvinok élnek, minden iskolában, minden faluban meg kell oldani ezeket a kérdéseket, hogy a nyelv és a kultúra újjászülése megkezdődhessék. Úgy gondolom, hogy mindenütt, ahol százezer vagy több tízezer mordvin él, nemzeti körzetet kell létrehozni, és ezeket a kérdéseket valamilyen külön szekcióban kell kezelni és megoldani, vagy ilyen szekciót kell létrehozni Moszkvában. Az ugyanis, ahogyan Mordóviában teszik, más területek mordvinjainak nemzetiségi problémáit nem oldja meg. Más köztársaságok most önállósultak, váltak függetlenekké. Mordóviában ez nem történt meg, mert a mi nemzeti erőnk kevés.

— *Van-e remény Ön szerint arra, hogy mindez megvalósuljon? Hiszen vannak olyan vélemények is, hogy 50–60 év alatt a mordvinok teljes mértékben kihalnak, eloroszosodnak, eltatárosodnak, beleolvadnak más népekbe.*

— Én ezzel nem értek egyet. A mordvinok a falvakban fenn fognak maradni. A falvak meg fognak erősödni. De a probléma abban áll, hogyan fog megerősödni a nyelvük és hogyan fog újjáéledni a kultúrájuk. Hiszen vannak olyan erzák és moksák, akik nem tudnak az anyanyelvükön, nem ismerik a saját kultúrájukat, történelmüket. Például a számarai falvakban a következő a helyzet: a kisgyermek 15 éves korig nem értenek egyáltalán erzául. Az ifjúság, a 15–25 éves korosztály ért erzául, képes beszélni, de nem beszél. A 25–45 évesek erzául is, oroszul is beszélnek, s bár erzául szépen beszélnek, oroszul kell beszélniük. Az idősebb nemzedék, mondjuk 50 év felett, általában hibásan beszél oroszul. Ez a helyzet oda vezet, hogy a fiatal nem fogja tudni, ki ő, erza vagy orosz, és annak ellenére, hogy erza faluban él, nem fog beszélni erzául. Egyetlen más ország népe sem tagadja meg saját nyelvét, ezért is mondom, hogy szűgyen, amilyen szerencsétlenül mi ezt Oroszországban tesszük. Milyen sok elveszett a kis népek kultúrájából, persze az orosz kultúrából is! Ez Oroszországból még nem is igazán látszik. Más országokból kell ezt nézni, például Finnországból, Európából, hogyan emelték fel a finnek kultúrájukat gazdaságukkal együtt, és hogyan öröködnék minden felett, amit a múltból örökölték.

— *Köszönöm a beszélgetést.*

Mészáros Edit